

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/357381122>

Klasik Liberalizmin Özgürlük Anlayışı İle Liberteryenizmin Özgürlük Anlayışının Karşılaştırılması

Chapter · December 2021

CITATIONS

0

READS

17

1 author:

[Metehan Bekleviş](#)

Bilecik Üniversitesi

7 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

**TEORİ VE UYGULAMADA
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET
ALANINDA YAŞANAN BİLİMSEL GELİŞMELER**

**TEORİ VE UYGULAMADA
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET
ALANINDA YAŞANAN BİLİMSEL
GELİŞMELER**

Editör

Dr. Şahin KARABULUT

“En İyi
Akademi, Bir
Kitaplıktır.”

TEORİ VE UYGULAMADA KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET ALANINDA YAŞANAN BİLİMSEL GELİŞMELER

Editör

Dr. Şahin KARABULUT

ORCID: 0000-0001-7955-6404

© Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti'ne aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

ISBN • 978-625-8443-47-9

1. Baskı • Aralık 2021, Ankara

Dizgi/Mizanpaj • Gazi Kitabevi

Kapak Tasarımı • Gazi Kitabevi

Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

Yayıncı Sertifika No: 44884

Merkez
📍 Bahçelievler Mah. 53. Sok. No: 29 Çankaya/ANKARA
☎ 0.312 223 77 73 - 0.312 223 77 17
📞 0.544 225 37 38
📠 0.312 215 14 50
🌐 www.gazikitabevi.com.tr
✉ info@gazikitabevi.com.tr

Mağaza
📍 Döğol Cad. No: 49/B Beşevler/ANKARA
☎ 0.312 213 32 82 - 0.312 213 56 37
📠 0.312 213 91 83

Sosyal Medya
📘 gazikitabevi
📧 gazikitabevi
📺 gazikitabevi

Vadi Grafik Tasarım Reklam Ltd. Şti.

Sertifika No: 47479

Matbaa
📍 İvedik Organize Sanayi Bölgesi 1420. Cadde
No:58/1 Yenimahalle / ANKARA
☎ 0.312 395 85 71

ÖNSÖZ

Devlet politikalarının uygulanması olarak ifade edilebilen kamu yönetimi, genellikle hükümetlerin politika ve programlarını belirleme sorumluluğunu da içermektedir. Spesifik olarak ise, devlet uygulamalarının planlanması, düzenlenmesi, yönlendirilmesi, koordine edilmesi ve kontrol edilmesidir. Hükümet sistemleri ne olursa olsun tüm ulusların bir özelliği olan kamu yönetimi, ülke içinde merkezi ve yerel düzeylerde uygulanmaktadır. Tek bir ülke içindeki farklı yönetim düzeyleri arasındaki ilişkiler de büyüyen bir kamu yönetimi sorunsalını oluşturmaktadır. Bu nedenle, dinamik bir süreç olan kamu yönetiminde başarılı olunabilmesi için bu alanda yaşanan gelişmelerin oldukça yakından takip edilmesi önem taşımaktadır. Teori ve uygulamada kamu yönetimi ve siyaset alanında yaşanan gelişmelerin bilimsel açılardan ele alındığı bu kitapta ŞEN ve GÜRSON, ilk olarak modern demokrasinin özelliklerini incelemiştir. DEMİREL ve VAROL, Endüstri 4.0 sürecinin örgütsel süreçlere, yönetim anlayışına ve çalışanlara yönelik etkilerini niteliksel içerik analiziyle değerlendirmiştir. CANER, kamu yönetimi araştırmalarında karşılaştırmalı analiz yöntemini kullanarak olası potansiyel ve sorunları tespit etmiştir. Kamu yönetiminin dijitalleşmesiyle birlikte kamuda büyük veri kullanımı konusu KAHRAMAN tarafından ele alınmıştır. DEMİRKIRAN, dijital çağda kamu yönetimi alanında yaşanan değişimleri Danimarka özelinde incelemiştir. Eğitim sistemine öğretim liderliği olarak yansıyan yönetici anlayışındaki değişim ÇİFTÇİ tarafından araştırma konusu edinilmiştir. ÇANKAYA KURNAZ, geleneksel kamu yönetimi anlayışından, yeni kamu hizmeti anlayışına kadar olan süreci değerlendirerek fırsat ve tehditleri ortaya koymuştur. HATİPOĞLU, mahrumiyet bölgesi kavramını personel yönetimi ve Türkiye'deki bölgeselleşme tartışmaları kapsamında incelemiştir. ÖZEL, Türk kamu yönetimindeki uyuşturucu ile mücadeleyi konu yönetimi perspektifinden değerlendirmiştir. GÜRCÜOĞLU, olağanüstü dönemlerde normal dönemlere göre zorlaşan kamu hizmetlerinin etkin yönetimine yönelik bir politika önerisi geliştirmiştir. Çağdaş yönetim kuramları çerçevesinde tartışılan yeni kamu işletmeciliği

sonrası yeni kamu hizmeti ve yeni kamu yönetişimi yaklaşımları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar SOYOCAK ÖZALP tarafından ortaya koyulmuş ve son dönemde üzerine tartışılan bu paradigmlar açıklanmıştır. ARIBAŞ, çalışmasında kamu yönetimi alanında yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeleri ele almış ve bu gelişmelerin alanda çalışan akademisyenleri nasıl etkilediğini tartışmıştır. GÜRSES, kamu kurumlarında bilişim teknolojilerinin benimsenmesi ve başarı ölçeğinin geliştirilmesi konusuna değinmiştir. ULAŞAN ve AYHAN, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle ortaya çıkan “yapay zekâ” sistemlerinin kamu yönetimi alanında nasıl uygulanabileceğini araştırmıştır.

ŞENER, siyasal iletişim bağlamında siyasal manipülasyonun değerlendirmesini yapmıştır. KAYMAZ MERT, minör siyaset kavramına açıklık getirmiştir. Askeri elitler ve Türk siyasi hayatına etkileri GÜLBAY tarafından askeri bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. MURSÜL, günümüz siyasetinin sıcak konularından biri olan duvar imgesinin toplumsal ve siyasal alandaki karşılıklarını ele alarak geleneksel ve dijital dünyadaki önemini ortaya koymuştur. 1982 Anayasasında idare olgusu ise ALKUŞ tarafından tartışılmıştır. BEKLEVİŞ, feminist vatandaşlık teorisinin ortaya koymuş olduğu düşünce sistemini vatandaşlık teorilerine yönelik ve toplumsal cinsiyet eşitliği noktasında irdelemiştir. GÜL SEVİNÇ, cinsiyet farklılığını yönetebilenin örgütler açısından önemini insan kaynakları özelinde ele alarak örgütsel başarı ve verimlilikteki önemine değinmiştir. KARADEMİR ve DÖNMEZ, Türkiye’de geçmişten günümüze kadar yaşanan ve toplumu başta eğitim, ekonomi ve sağlık alanlarında olmak üzere her alanda olumsuz etkileyen salgın hastalıkların etkisini Covid-19 pandemisi özelinde değerlendirerek geçmişten günümüze politik aktörler tarafından ortaya konulan milli eğitim politikalarındaki eğitim sistemi kapsamında yapılan değişiklikleri ve bu değişikliklerin etkilerini ortaya koymuştur. DALGIÇ, demografik özellikler ile benlik saygısı arasında koronavirüs sürecinde var olan ilişkiyi Bitlis Devlet Hastanesi özelinde ele alarak kamuda koronavirüs sürecinde demografik özellikler ve benlik saygısı arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Üniter ve federal devlet sistemlerindeki yerel yönetimlerin Covid-19 ile mücadele yöntemleri KAVAS BİLGİÇ ve ÇATALCI tarafından Türkiye, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Almanya örnekleri üzerinden araştırılmıştır.

AVŞAR ve TAŞ, Türkiye’de 6360 Sayılı Yasa kapsamında mahalle ve köy yönetiminde yaşanan değişim ve dönüşüme il mülki amirlerinin ve belediye başkanlarının bakışını konu edinmiştir. GÜZEL, insan haklarını geliştirmeye ve korumaya yönelik olarak Türkiye’de hangi düzenlemelerin ve mekanizmaların yer aldığını açıklamıştır. İklim krizi gibi sorunlarla küresel boyutta etkilenen çevrenin Türkiye’de yönetimi ve teşkilatlanmasının güncel uygulamalar ve mevzuat doğrultusunda incelenmesi EKİNCİ tarafından yapılmıştır. KARAKOÇ ve KÖSECE, Demokrat Parti döneminde merkez çevre ilişkilerini seçkinlerin dolaşımı teorisi çerçevesinde ele almıştır. BİLGİLİ ve SANATCI AKTAŞ, kamu yönetimi disiplini içerisinde önemli bir yere sahip olan kentleşme çalışmalarını soylulaştırma kavramı ile açıklamıştır. BEKLEVİŞ, klasik liberalizmin özgürlük anlayışı ile liberteryenizmin özgürlük anlayışını karşılaştırmıştır. GÜNGÖR ve ÖZCAN BUCKLEY, Yeşil Teori bağlamında barışın inşasını analiz etmiş ve Birleşmiş Milletler’in rolünü bu çerçevede tartışmıştır. UYSAL, Geç Ortaçağ’da Avrupa’nın kuzeyindeki ve güneyindeki kentlerde ortaya çıkan ve kıtadaki hâkim feodal/kırsal koşullarla zıtlık teşkil eden yeni ekonomik, toplumsal, siyasi ve kültürel koşulları incelemiştir. POLAT, Cumhuriyetten günümüze Türkiye’de yaşanan kentsel dönüşüm sürecinde uygulamaya konulan politikaları tarihsel akışa uygun olarak çözümlenmiş ve öneriler geliştirmiştir. Kitapta son olarak DÜĞER, iklim değişikliği ve savunmasız gruplar bağlamında sağlık hizmetlerinde yaşanan sorunlara değinmiştir. Kamu yönetimi ve siyaset alanında yaşanan gelişmelerin bilimsel açıdan farklı bakış açılarıyla incelendiği bu kitap, Akdeniz Üniversitesi, Aksaray Üniversitesi, Bartın Üniversitesi, Beykent Üniversitesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Bursa Teknik Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Giresun Üniversitesi, Hitit Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kıbrıs İlim Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, Samsun Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Siirt Üniversitesi, T.C. Adalet Bakanlığı, T.C. İçişleri Bakanlığı, Uşak Üniversitesi ve Yozgat Bozok Üniversitesi olmak üzere 27 farklı üniversite ve kurumdan 40 farklı yazarın katkılarıyla hazırlanmıştır.

Dr. Şahin KARABULUT

ÇALIŞMAYA YAZAR OLARAK KATKI SAĞLAYAN BİLİM İNSANLARI

Prof.Dr.	Ali Poyraz GÜRSON	Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr.	Ayşe ÖZCAN BUCKLEY	Giresun Üniversitesi
Prof.Dr.	İbrahim Ethem TAŞ	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv.
Doç.Dr.	Cantürk CANER	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç.Dr.	Demokaan DEMİREL	Kocaeli Üniversitesi
Doç.Dr.	Gökhan DÖNMEZ	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Alper BİLGİLİ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Alper GÜLBAY	Kıbrıs İlim Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Asmin KAVAS BİLGİÇ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Damla MURSÜL	Nuh Naci Yazgan Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Fatih GÜRSES	Bursa Uludağ Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Hasibe Gül SEVİNÇ	Mardin Artuklu Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	İbrahim Halil GÜZEL	Siirt Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Oktay ALKUŞ	Aksaray Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Osman Gökhan HATİPOĞLU	Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Rıfat KARAKOÇ	Samsun Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Sevinç SOYOCAK ÖZALP	Hitit Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Sinan GÜRCÜOĞLU	Uşak Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Turan ŞENER	Akdeniz Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Ülke Evrim UYSAL	Beykent Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Yeliz POLAT	Fırat Üniversitesi
Dr.Öğr.Üye.	Yeter AVŞAR	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv.
Öğr.Gör.Dr.	Emre EKİNCİ	Yozgat Bozok Üniversitesi

Öğr.Gör.Dr.	Melek KAYMAZ MERT	Bursa Teknik Üniversitesi
Öğr.Gör.Dr.	Seda ÇANKAYA KURNAZ	Selçuk Üniversitesi
Öğr.Gör.Dr.	Yunus DÜGER	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Araş.Gör.Dr.	Emrah AYHAN	Bingöl Üniversitesi
Araş.Gör.Dr.	Leyla ÇİFTÇİ	Bartın Üniversitesi
Araş.Gör.Dr.	Nilgün KAHRAMAN	Fırat Üniversitesi
Kaymakam, Dr.	Mehmet ÖZEL	T.C. İçişleri Bakanlığı-Büyükçekmece Kaymakamlığı
Cumhuriyet Savcısı, Dr.	Fatih ULAŞAN	T.C. Adalet Bakanlığı
Öğr.Gör.	Metehan BEKLEVİŞ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Planlama Uzm.	Yasin KÖSECE	T.C. İçişleri Bakanlığı
Bilim Uzmanı	Aymerillette ŞEN	Kocaeli Üniversitesi
Bilim Uzmanı	Gaye SANATCI AKTAŞ	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Bilim Uzmanı	Meysel GÜNGÖR	Giresun Üniversitesi
	Bensu VAROL	Kocaeli Üniversitesi
	Faruk KARADEMİR	Bitlis Eren Üniversitesi
	Gülsatu ÇATALCI	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
	Huriye DALGIÇ	Bitlis Eren Üniversitesi

Yazarlar unvanları dikkate alınarak isimlerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

İÇİNDEKİLER

On Democracy	1
<i>Aymerillette ŞEN, Ali Poyraz GÜRSON</i>	
Effects of Industry 4.0 on Organizational Processes	19
<i>Demokaan DEMİREL, Bensu VAROL</i>	
Kamu Yönetimi Araştırmalarında Karşılaştırmalı Analiz Yöntemi: Potansiyel ve Sorunlar	41
<i>Cantürk CANER</i>	
Kamu Yönetiminin Dijitalleşmesi: Kamuda Büyük Veri Kullanımı ...	61
<i>Nilgün KAHRAMAN</i>	
Kamu Yönetiminde Dönüşüm ve Eğitim Sisteminde Yöneticilerin Yeni Rolü: Öğretim Liderliği	79
<i>Leyla ÇİFTÇİ</i>	
Geleneksel Kamu Yönetiminden Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımına: Karşılaştırmalı Bir Analiz	97
<i>Seda ÇANKAYA KURNAZ</i>	
Türk Kamu Yönetiminde Mahrumiyet Bölgesi: Kavramsal Bir Analiz	111
<i>Osman Gökhan HATİPOĞLU</i>	
Konu Yönetimi Perspektifinden Türk Kamu Yönetiminde Uyuşturucu ile Mücadele Politikasının Değerlendirilmesi	157
<i>Mehmet ÖZEL</i>	
Olağanüstü Dönemlerde Kamu Hizmetlerinin Etkin Yönetimine Yönelik Bir Politika Önerisi	179
<i>Sinan GÜRÇÜOĞLU</i>	

Yeni Kamu İşletmeciliği Sonrası: Yeni Kamu Hizmeti ve Yeni Kamu Yönetişimi Paradigmalarının Karşılaştırılması..... 193
Sevinç SOYOCAK ÖZALP

Kamu Kurumlarında Bilişim Teknolojilerinin Benimsenmesi ve Başarısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenilirlik.....207
Fatih GÜRSES

Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kapsamında Kamu Yönetiminin Dönüşümü: Kamu Hizmetlerinde Yapay Zeka Uygulamaları.....227
Fatih ULAŞAN, Emrah AYHAN

Siyasal İletişim Bağlamında Siyasal Manipülasyonun Değerlendirilmesi.....251
Turan ŞENER

Çağımızın Minör Siyaset Biçimleri Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği.....273
Melek KAYMAZ MERT

Askeri Elitler ve Türk Siyasi Hayatına Etkileri: Askeri Bir Bakış Açısıyla Değerlendirme.....289
Alper GÜLBAY

Duvar Geleneğinin Siyasal-Toplumsal Karşılığı Üzerine.....317
Damla MURSÜL

1982 Anayasasında İdare Olgusu.....335
Oktay ALKUŞ

Feminist Vatandaşlık Teorisinin, Liberal ve Cumhuriyetçi Vatandaşlık Teorisi ile Kesiştiği ve Ayrıştığı Noktalar.....355
Metehan BEKLEVİŞ

İnsan Kaynakları Yönetiminde Cinsiyet Farklılığını Yönetebilmek.....377
Hasibe Gül SEVİNÇ

Covid-19 Pandemisinin Eğitim Politikalarına Ulusal Düzeyde Etkileri	397
<i>Faruk KARADEMİR, Gökhan DÖNMEZ</i>	
Koronavirüs Sürecinde Demografik Özellikler Açısından Benlik Saygısı: Bitlis Devlet Hastanesi Sağlık Meslek Mensupları	421
<i>Huriye DALGIÇ</i>	
Türkiye, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri(ABD) ve Almanya Örnekleri Üzerinden Üniter ve Federal Devlet Sistemlerindeki Yerel Yönetimlerin Covid-19 ile Mücadele Yöntemleri.....	437
<i>Asmin KAVAS BİLGİÇ, Gülsatu ÇATALCI</i>	
Türkiye’de 6360 Sayılı Yasa Kapsamında Mahalle ve Köy Yönetiminde Yaşanan Değişim ve Dönüşüme İl Mülki Amirlerinin ve Belediye Başkanlarının Bakışı	455
<i>Yeter AVŞAR, İbrahim Ethem TAŞ</i>	
Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişimi ve Kurumsallaşma Süreci	475
<i>İbrahim Halil GÜZEL</i>	
Türkiye’de Çevre Yönetimi ve Merkez Teşkilatlanmasının Dönüşümü	491
<i>Emre EKİNCİ</i>	
Seçkinlerin Dolaşımı Teorisi Çerçevesinde Demokrat Parti Döneminde Merkez-Çevre İlişkileri	513
<i>Rıfat KARAKOÇ, Yasin KÖSECE</i>	
İstanbul’da Soylulaştırmanın Sosyo-Kültürel Etkileri: Poligon Mahallesi Örneği.....	543
<i>Alper BİLGİLİ, Gaye SANATCI AKTAŞ</i>	
Klasik Liberalizmin Özgürlük Anlayışı ile Liberteryenizmin Özgürlük Anlayışının Karşılaştırılması	561
<i>Metehan BEKLEVİŞ</i>	

Barışın İnşası Bağlamında Yeşil Teorinin Gelişimi ve Birleşmiş Milletlerin Rolü	581
<i>Meysel GÜNGÖR, Ayşe ÖZCAN BUCKLEY</i>	
Modern Dünyanın Kentsel Kökenleri Üzerine: Avrupa’da Ticaret Kentlerinin Yükseliş ve Çöküşü.....	615
<i>Ülke Evrim UYSAL</i>	
1980 Sonrası Türkiye’nin Kentsel Dönüşüm Politikası.....	633
<i>Yeliz POLAT</i>	
İklim Değişikliğinin Savunmasız/Kırılgan Gruplar Bağlamında Halk Sağlığı Açısından Ortaya Çıkardığı Sorunlar.....	661
<i>Yunus DÜGER</i>	

**TEORİ VE UYGULAMADA
KAMU YÖNETİMİ VE SİYASET ALANINDA
YAŞANAN BİLİMSEL GELİŞMELER**

Editör
Dr. Şahin KARABULUT

ISBN 978-625-8443-47-9

9 786258 443479

kitabevi

Merkez

53. Sokak No: 29
Bahçelievler / ANKARA
Tel : (0 312) 223 77 73 - 223 77 17
Faks: (0 312) 215 14 50

Mağaza

Döğol Caddesi No: 49/B
Beşevler / ANKARA
Tel : (0 312) 213 32 82 - 213 56 37
Faks: (0 312) 213 91 83

info@gazikitabevi.com.tr • www.gazikitabevi.com.tr

KLASİK LİBERALİZMİN ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI İLE LİBERTERYENİZMİN ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞININ KARŞILAŞTIRILMASI

Metehan BEKLEVİŞ¹

1. GİRİŞ

“Niye kendi özgürlüğümüzü önemseriz? Aşıkâr sebep, özgürlüğün, sosyal açıdan, diğerlerinin yapmakla ilgilendiğimiz şeyi yapmaktan bizi alıkoyacak- aralarından birinin yapabileceği gibi eylemlerin yokluğu olmasıdır” (Narveson, 2013: 260). Özgürlük kavramı, siyasi açıdan birçok tartışmanın içerisinde yer alan bir kavramdır. Tarihsel süreç içerisinde ele alındığında özgürlük, insanların kendisini birey olarak ortaya koyma noktasındaki yeri son derece büyük önem sahiptir. Birçok teoride ya da siyasi düşünce içerisinde özgürlük kavramına bakış açısı çeşitlilik gösterdiğini söylemek mümkündür. Özgürlük kavramı, İngilizcede “freedom” ve “liberty” kavramların beraber ya da birbirlerinin yerine kullanmasını, geniş anlamda ele alındığında ise bireylerin istediği gibi düşünmesi veya istediği gibi eylemde bulunması ifade eder. Batı liberal toplumlarında özgürlük üst bir değer olarak ele alınmasına ve liberalizm için merkezi bir konumda yer aldığı görülür (Heywood, 2015: 197-198).

Çalışmada özgürlük teorileri konusunda büyük katkı sağlayan liberal gelenek içerisindeki farklılıklar vurgulanmaya çalışılacaktır. Liberalizm ideolojisi içerisinde özgürlük düşüncesi, temel bir yapı taşı olarak kendini gösterir. Liberalizm, tarihsel süreç içerisinde çeşitli farklı görüşleri de

¹ Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Gölpaazarı MYO, metehan.beklevis@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9184-0851.

içerisine alarak kapsamı genişleyen bir yapıya dönüştüğü görülür. Bu noktada örnek vermek gerekirse, özellikle Amerika Kıtasında liberal düşüncenin kapsamı genişleyerek, sosyal demokrasiyi de içine alacak şekilde kullanılmaya başlandığı görülür. Aynı şekilde Anglo-Sakson gelenek içerisinde de refah politikalarını destekleyenleri kapsayacak biçimde genişlediği görülür (Yaman, 2013: 2).

Klasik liberaller ve Liberteryenler özgürlük konusunda negatif özgürlüğe odaklanmış oldukları görülse de, özgürlük anlayışı hakkında klasik liberalizmin ortaya koyduğu görüşler ile liberteryenizmin ortaya koyduğu düşünceler arasında derin farklı ayrılıkların mevcut olduğunu söylemek gerekir. Siyaset bilimi içerisinde özellikle liberal teori okumalarında klasik liberalizm ve liberteryenizm arasındaki farklılıkların daha net bir şekilde anlaşılma hususunda, özellikle ülkemizde çok fazla bir çalışmanın olmadığını söylemek mümkündür. Özellikle özgürlük kavramı noktasında bu iki görüş arasındaki farklılıkların incelenmesi, liberal teori okumaları açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Her ne kadar Eric Mack ve Gerald F. Gaus özgürlük geleneği içerisinde kişisel ve ekonomik özgürlükler olarak ele alınmasının reddedildiğini belirtse de konunun daha anlaşılır şekilde izahı açısından hem klasik liberalizm hem de liberteryenizm içerisinde özgürlük anlayışları siyasi ve ekonomik özgürlük anlayışları ayrı ayrı irdelenecektir.

Çalışmada, liberal teori içinde büyük öneme sahip olan, klasik liberallerin özgürlük anlayışı ve liberteryenlerin özgürlük anlayışı ele alınacaktır. Çalışmada, özgürlük anlayışı bakımından liberal perspektif içerisinde yer alan bu iki görüşün, özgürlük bağlamında esasen hangi noktalarda farklılık gösterdiği üzerinde durularak, bu iki görüş karşılaştırılarak irdelenmeye çalışılacaktır.

2. KLASİK LIBERALİZM

“Klasik” şekliyle ifade edilen liberalizm, XVII. Yüzyıl İngiltere’inde otoriter ve topluma egemen olmaya çalışan kiliselerin olduğu ortam içerisinde meydana çıkan bir akım olarak kendisini gösterir. Liberalizm,

ilk kapsamlı şekilde fikir çerçevesi oluşturulmuş ideoloji olarak, modern dönem içerisinde insan hakları, özerlik, sivil toplum ve yerel demokrasi gibi konuların siyaset felsefesi içerisinde tartışılması noktasında önemli düşünceleri ele aldığını belirtmek gerekir (Çelik ve Usta, 2010: 123; Raynaud, 2017: 533-534). Özetle, liberalizm, özgürlükçü bir sosyal, siyasal ve ekonomik sistem olarak tanımlandığı görülmüştür (Yayla, 1993: 144).

2.1. Klasik Liberalizmde Özgürlük Anlayışı

Liberal düşünce geleneği içerisinde neredeyse bütün düşünürlerin en önem atfettikleri şeyin özgürlük olduğunu söylemek mümkündür. Özgürlük, diğer değerlerin altyapısının oluşturulmasında kaynak görevi görür (Yayla, 2015: 164). Özgürlüğün, klasik liberal teorinin olmazsa olmazı olarak görüldüğünü ifade etmekte bir sakınca bulunmamaktadır. Liberaller, özgürlüğün ne anlam ifade ettiği hakkında görüş ayrılıkları yaşadıklarını ifade etmek gerekir. Bu konuda Isaiah Berlin'in "İki Özgürlük Kavramı" (*Two Concepts of Liberty*) başlıklı yazısında fikir ayrılığını anlatma hakkında yapılan kavramsallaştırma büyük bir öneme sahiptir. Bu iki özgürlük kavramı ise negatif ve pozitif özgürlük olarak belirtilmiştir. Negatif özgürlük, bireyin hayatına yani eylemlerine karşı diğer kişilerden ya da gruplardan bir müdahalenin gelmemesi, bireyin yapmış olduğu planlarında dışarıdan herhangi bir baskıya maruz kalmaması ve başkalarının haklarına zarar vermeyen seçimlerinde özgür olabilmeye denir (Berlin, 2007: 62; Şahin, 2013: 60). Bu ayrımı kısaca ifade etmek gerekirse engelleme ve yardım etme arasında olduğunu söylemek gerekir (Narveson, 2013: 248).

Klasik liberal düşünürlere göre özgürlüğün tek bir biçimi bulunur ve o da negatif özgürlüktür. Örneğin, Hayek, özgürlük kelimesinin çeşitli anlamları olduğunu, ancak tek özgürlüğün var olduğunu ve bu özgürlüğün kaybolması durumunda sözde özgürlüklerin ortaya çıktığını ifade eder. Yukarıda da belirtilmiş olan pozitif-negatif özgürlük ayrımını yapan Berlin' de kendisinin özgürlük anlayışının negatif özgürlük olduğunu dile getirir. Mises ise, insan açısından asıl özgürlüğün negatif özgürlük olduğunu vurguladığı görülmektedir (Yayla, 2015: 169-170).

Kıyası klasik liberallerin özgürlük konusunda negatif özgürlüğe odaklandıklarını söylemek gerekir. Pozitif özgürlük fikri ise modern liberaller olarak adlandırılan düşünürlere aittir ve bu görüşe göre bireyin hayatına müdahale etmemenin yeterli olmadığını, bunun yanı sıra birtakım maddi ve sosyal imkânların bireye sunulması gerektiğini ifade ederler. Çalışmanın konusu klasik liberaller ve liberteryenlerin özgürlük anlayışı olduğu için modern liberallerin özgürlük anlayışı ile ilgili kısma burada son verilmiştir.

Klasik liberalizmin özgürlük anlayışının iki boyutlu olduğunu söylemek gerekir. Bu boyutlar ele alınacak olunursa, siyasal boyutuyla klasik liberalizm ve iktisadi boyutuyla klasik liberalizm olarak gelişim gösterdiğini belirtmek gerekir. Klasik liberalizm, liberal ideolojinin aslıdır ve ideolojinin içerisinde ortaya çıkan diğer görüşler ise liberalizmin türevi olarak nitelendirilebilir. Klasik liberal düşüncenin siyasal köklerini John Locke'un ortaya koymuş olduğu fikirlerden, ekonomik köklerini ise Adam Smith'in ortaya koymuş olduğu fikirlerden aldığını ve köklü bir geleneğin liberal düşünce içerisine oturmuş olduğunu söylemek mümkündür (Raynaud, 2017: 536).

2.1.1. Klasik Liberalizmin Siyasal Alanda Özgürlük Anlayışı

Klasik liberalizm, liberalizm düşüncesi içerisinde kendisinden sonra gelen türlerinden farklı olarak devletin özgürlük, adaleti kazanma ve korunması noktasında ortaya koyduğu görüşlerdir. Klasik liberalizmin, özgürlük ve adaletin gerçekleşmesi noktasında devlete vermiş olduğu rol diğerlerine oranla daha sınırlı olacak şekilde çerçevesi çizilmiştir. Klasik liberalizmin temel amacı devletin özgürlük ve adaletle eşgüdüm içerisinde sadece bireylerin diğer bireyler tarafından kısıtlanmalarını önüne geçerek, bireyin hukuki olarak kendisine ait olan mülkiyetini korumak olarak ifade etmek gerekir (Conway, 2013: 152). Klasik liberalizm, liberal düşünce geleneği içerisinde özgürlüğün hoşgörü, tolerans, özel hayat, anayasacılık ve kanun hâkimiyeti gibi değerleri barındırmasından ve bu değerlere verdiği önemden ötürü siyasi açıdan özgürlük teorisi olduğu belirtilmiştir (Yayla, 1993: 158).

Doğa durumu, üstün bir otoritenin yani devletin olmadığı sınırsız ve keyfi uygulamaların mevcut olduğu durum olarak John Locke tarafından tasvir edilmiştir. Locke, doğa durumunu özgürlük, barış ve eşitlik olarak kavrar. Ancak burada ifade edilen özgürlük anlayışı, sınırsız bir özgürlük olarak istenilen her şeyi yapma anlamına gelmez. Doğal yasanın izin vermiş olduğu şeyleri yapma özgürlüğü olarak belirtilir. Doğal yasa ise, insan davranışına ve ahlak yasasını anlatacak şekilde kullanılmıştır. Doğal yasa, doğa durumunda barış, eşitlik ve özgürlüğün garantisidir. Bütün insanlara, eşit ve özgür olduklarını hatırlatarak kimsenin yaşamına, sağlığına ve mallarına zarar verilmemesi gerektiğini öğretir. Doğal yasa devletten ve onun kurallarından bağımsız bir şekilde insanın bizzat kendi doğasında var olan normatif kurallardan oluşur (Bekleviş, 2020: 66-67).

Doğa durumunda mevcut olan doğa yasalarının geçerli olduğunu ancak bu hakların güvenli bir şekilde kullanılması noktasında bir açığın var olduğu görülür. Yani diğer insanlardan gelebilecek her türlü saldırıya karşı savunmasızlık hali mevcuttur. Doğa durumu bir savaş durumu değilse bile bu şartlar altında savaş ya da çatışma durumuna dönüşebilir. Bu sebepten ötürü insanlar bir araya gelerek toplum içerisinde kendilerinin rızasına ve sözleşmeye dayanan bir yapı oluşturmuşlardır. Bu yapı devlettir ve insanlar doğal haklarının bir kısmını, yani hükümetin yürütebileceği ortak iyi ve kamu çıkarı gibi amaçları gerçekleştirebilme noktasında haklarını devretmişlerdir. Burada bireylerden alınan haklar bağlamında devletin sınırsız bir yetkisi olduğundan söz etmek mümkün değildir (Torun, 2012: 237-238).

John Locke, klasik liberalizmi sistematik olarak insan özgürlüğünü korumak ve desteklemek üzere gerekli olan politik niteliğini anlatan ilk düşünürdür. Locke, insanların kendi istekleri doğrultusunda, kendilerinin hayatlarını, hürriyetlerini ve hukuka uygun olarak elde etmiş oldukları her tür malı korumak için oluşturulmuş kuruma devlet adı verildiğini belirtir. Locke'a göre devletlerin kurulma amacını ise, mülkiyetin karşılıklı olarak korunmasını sağlamak amacıyla kurulduğunu ve insanların bu amacı gerçekleştirmek için irade gösterdiği söylemek gerekir (Conway, 2013: 154).

Locke, devletin görevini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Buna göre devletin görevi, toplumun çıkarını korumak, genel refahı artırmak ve bireylerin mülkiyet haklarını korumak şeklinde belirtmiştir. Locke, mülkiyet olarak yaşam hakkı, özgürlük ve malları kapsayacak şekilde ifade eder. Locke, ortaya koymuş olduğu devletin meşru sınırlarını bu şekilde çizmiştir. Eğer devlet bu sınırların ötesine geçmeye ya da müdahale etmeye çalışırsa siyasal otorite bakımından bir meşruiyet sorunu yaşayacağı aşikârdır. Bu aynı zamanda ortaya konulan özgürlük anlayışı ile hoşgörü arasındaki ilişkiyi de yansıtır. Devletin vatandaşlarına karşı neye inanıp ve ne şekilde yaşamalarına müdahalede bulunma hakkına sahip değilse, aynı zamanda başkalarının da bu hakka sahip olmasını engellemekle görevlidir (Bekleviş, 2020: 40).

Klasik liberaller özgürlüğü genel itibariyle hukuk çerçevesinde beraber ele alırlar. Hukuk, kişilerin eylemlerine bir sınırlama getirmesine karşın aynı zamanda bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması amacını da taşır. Locke ve onu takip eden düşünürlere göre her kanun değilse bile genel olarak çerçevesi çizilen kanunlar özgürlük için ön şartı oluşturur (Erdoğan, 2013: 59).

Buradan hareketle klasik liberalizmin siyasi bir doktrin olarak, bireyi diğer gruplardan ve egemen güç olarak devletten korumak için yapılan sosyal sözleşme teorileri bağlamında devletin sınırlandırılmasını kuvvetlendirmek için anayasacılık faaliyetleri de sınırlı devletin olması yönünde büyük katkı sağlamıştır (Erdoğan, 1998: 8).

Anayasacılık, liberalizmin temel unsurlarından birisi olarak görülebilecek olan, devlet iktidarının birey haklarıyla sınırlandırılmasında ibarettir olup buna örnek olarak ise, keyfi olarak tutuklanmama, adil bir şekilde yargılanma, kanunların işleyişine uygun bir şekilde hukukun ortaya koymuş olduğu temel ilkelere uygun olarak gerçekleştirilerek herhangi bir mağduriyete yol açılmasının önüne geçilmesidir. Anayasacılığın temel görevi özgürlüğün güvence altına alınması olarak ifade edilmesi mümkündür (Çelik ve Usta, 2010: 127; Beaud, 2017: 68).

2.1.2. Klasik Liberalizmin İktisadi Alanda Özgürlük Anlayışı

Klasik liberalizmin özgürlük anlayışı içerisinde ekonomik özgürlüğün son derece önemli bir yeri bulunur. Ekonomik özgürlük terimi ekonomik açıdan herhangi birine bağımlı olmama anlamını taşır. İktisadi açıdan bakıldığında başka insanlara herhangi bir şekilde bağımlı olmayan kimsenin olmadığını söylemek gerekir. Bu sebepten ötürü ekonomik açıdan bağımlı ya da bağımsız olmakla ekonomik özgürlük birbirlerine karıştırılmamalıdır. Ekonomik özgürlük ile anlatılmak istenilen şey, ekonomik girişimcilikte bulunma hakkına sahip olmaktır. Girişimcilik kelimesi ile belirtilen şey ise sadece iş adamlarının yürüttüğü ekonomik faaliyetler anlaşılmamalıdır. Emeğini satarak geçinen kişinin davranışı da ekonomik bir faaliyet olarak görülmeli ve ekonomik özgürlük kavramı içerisinde ele alınmalıdır (Barry'den akt. Yayla, 2015:180-181). Adam Smith'in ortaya koymuş olduğu iktisadi fikirler içerisinde piyasanın, özgür bireylerin kararlarına ve isteklerine göre işlediğini ifade eder. Piyasadaki özgürlük ya da serbestlik, tercih etme özgürlüğü olarak belirtilir (Heywood, 2014: 65).

Milton Friedman, Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek gibi klasik liberal düşünürler, özel mülkiyete dayalı serbest piyasa ekonomisini, sadece insanlığın gördüğü en etkin kaynak mekanizması sebebiyle değil, bunun yanında devlet iktidarını sınırlandırarak bireysel özgürlüğün önemli bir teminatı olarak sunmuş olduğu katkı bakımından ahlaki temelde de savundukları görülür. Bu konuda iktisadi gelişim açısından klasik liberaller, Adam Smith'i takip etmektedirler. Adam Smith'in ortaya atmış olduğu "doğal özgürlük sistemi" ekonomik görüş doğrultusunda insanların davranışlarını şekillendiren üç çift motif bulunur. İlk olarak kendini düşünme ve sempati, ikinci olarak özgürlüğü arzulama ve toplumsal normlara uyma adabı, üçüncü olarak ise aylaklıktan kaçınıp çalışma ve ürettiği şeyleri değiş-tokuş yapma. Smith, insanların kendi şahsi çıkarları peşinde yapmış oldukları ekonomik faaliyetler gerçekleştirirken farkında olmadan toplumsal çıkarlara da katkıda bulunurlar. Bireylerin bu çabaları "görünmez el" tarafından toplumsal açıdan da müspet neticeler verecek şekilde gerçekleşir (Şahin, 2013: 65-66).

“Görünmez el”, piyasadaki meydana gelen işsizlik, enflasyon ve ödemeler dengesi açıkları piyasa mekanizması tarafından nasıl üstesinden gelineceğini açıklamak için kullanılmıştır. Bu çerçevede ele alındığında piyasada herhangi bir şekilde devletin müdahil olmaması durumunda piyasanın kendi kendini “görünmez el” vasıtasıyla toparlayıp devam edeceği ifade edilir (Heywood, 2014: 66). Devlet, piyasanın düzenlenmesi noktasında herhangi bir şekilde düzenleme yapma yetkisinin olmaması gerektiği, eğer böyle bir müdahale olursa da hem siyasi hem de ekonomik açıdan bireyin özgürlüğe bir müdahale olarak görülür.

İktisadi liberalizmin dayanmış olduğu kurumlara ve temel özgürlüklere bakılacak olunursa; mülkiyet özgürlüğü, sözleşme özgürlüğü ve girişimde bulunma özgürlüğü olduğu görülür. Serbest piyasa ekonomisi bu haklardan gücünü alarak, kendiliğinden oluşan bir fiyat sistemi ve işleyebilirlik açısından bir rekabetçi bir ortamın olması durumunda işlevini tam olarak yerine getirebileceğini ifade etmek gerekir (Yayla, 2000: 137). Piyasa ekonomisi özgürlükle etkinliği birleştiren yegâne sistem olarak ortaya çıkmışken, piyasanın varlığını kabul etmeyen siyasal sistemlerde özgürlüğün gerçekleşmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bu tarz sistemlerin insanların ihtiyaçları da karşılamaşının söz konusu olamayacağı ve başarısızlıkla sonuçlanacağı aşikâr olduğu vurgulanmıştır (Erdoğan, 1998: 25). Ayrıca üretim araçlarının serbest piyasa koşullarında özel mülkiyette bulunmayıp, üretim araçlarının kontrolünün devletin tekelinde bulunması ekonomik özgürlüğü engellediği gibi tıpkı siyasal özgürlükleri de engelleyeceğini ifade etmek gerekir. Siyasal ve ekonomik açıdan gücün tek bir merkezde toplanması, bireylerin özgürlüğü bakımından son derece tehlikeli bir durum olarak kendisini gösterdiğini belirtmek doğru olacaktır (Şahin, 2013: 67-68).

Klasik liberal düşüncenin özgürlük anlayışı içerisinde genel itibariyle hangi değerlere ve kurumlara hassasiyetle yaklaştığı görülmüştür. Özgürlük teorileri içerisinde oluşturmuş olduğu düşünce sistemiyle gerek siyasal gerekse ekonomik alanda ortaya çıkan görüşler, küresel ölçekte bir değerler sistemi oluşması açısından büyük rol oynadığı, temel hak ve özgürlüklerin evrensel düzeyde korunarak gelişmesi için büyük

çaba gösterilmiştir. Liberal düşünce geleneği içerisinde çıkıp özellikle XX. Yüzyıl sonlarına doğru fikirleriyle farklı bir bakış açısı getiren liberteryenlerle, klasik liberallerin özgürlük bağlamındaki benzer ve farklı yönlerinin tespit edilerek irdelenecektir. Liberal düşünce geleneği içerisinde bu karşılaştırma yapılırken liberteryenlerin özgürlük anlayışı konusunda nelere dikkat ettikleri üzerinde durulacaktır.

3. LİBERTERYENİZM

Liberteryenizmde özgürlük anlayışı ele almadan önce ilk olarak liberteryenizmin ne olduğunu kısaca izah etmek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Liberteryenizm, ne klasik liberalizmin yirminci yüzyıldaki şekli, ne de ortaya konulmuş karışık ve sınırları belli olmayan dağınık bir düşünce şeklidir. Liberteryenizm, liberalizm içerisinde yer alsaydı bile özgün bir düşünce olarak kendisi gösterir (Yaman, 2013: 25). Liberteryenizmin, siyasi bir felsefe olarak kabul edilir. Liberteryenizmin temsilcisi olan liberteryenler bireysel özgürlüğe saygının adaletin temel şartı olarak kabul edilmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Liberteryenler işbirliği, tolerans ve karşılıklı saygı özgür toplumunu savunurlar (Brennan, 2015: 25). Liberteryenizm, başka yerlerde halen liberalizm olarak adlandırılan fikirler için İngilizce konuşulan yerlerde geliştirilmiş olan bir terimdir. Ayrıca bir diğer önemli husus ise, çağdaş liberteryenizmin, ABD’de ve başka yerlerde, Anglo-Sakson dünyasında kendi tarihinin klasik liberalizme kadar giden uzun bir yolun son bölümü olarak görülmesidir (Davies, 2013: 192).

Katı liberteryenler ise, yirminci yüzyılda, klasik liberalizmin katı ve daha radikal biçimi olarak kendisini gösterir. Klasik liberallerin aksine sosyal hizmetlerin sağlanması ve refah programları gibi konularda vergilendirmeyi hırsızlık olarak görürler. Sert liberteryenler devleti, minimal veya gece bekçisi olarak tanırlar. Katı liberteryen görüşü Ayn Rand, Murray Rothbard, Robert Nozick ve Eric Mark gibi düşünürleri kapsadığını ifade etmek gerekir. Liberteryenizm hakkında düşünüldüğünde akla ilk gelen şeklin katı liberteryenlerin düşünmüş olduğu görüş olması

muhtemeldir. Ancak genel olarak bakıldığında katı liberteryenizm, liberteryen düşüncenin ana çizgisini temsil etmez. Katı liberteryenizm, klasik liberalizmin siyasal düşünce içerisinde bir sapma olarak görülür. Son otuz yıl içerisinde liberteryenizmin içerisinde kendilerini neo-klasik liberaller ya da merhametli liberteryenler (bleeding-heart) olarak adlandırır. Diğerlerinden neo-klasikleri ayıran temel nokta ise sosyal adalet için açık kapı bırakmış olmalarıdır. Toplum içerisinde fakir konumda bireylere yardım edilmesi noktasında gerekli olan kurumların var olması gerektiğini ifade ederler (Brennan, 2015: 36-39).

Liberteryen görüşün gelişimi noktasında iki ayrı grubun katkıları olduğunu belirtmek gerekir. Bu gruplar ise “sonuçsalcılar” ve “hak” kuramcılarıdır. Sonuçsalcılar genel olarak değer-bağımsız sosyal bilimlerden gelerek, hürriyetin ahlaki değerine çok az atıfta bulunarak bir özgür toplum kuramı oluşturmaya çalışırlar. Doktrinsel açıdan bakıldığında hürriyeti, bir toplumun mutluluğunu sağlamada bir araç niteliği taşıyan değer olarak ele alırlar. Hak kuramcıları ise hürriyeti, bireysel olarak kendini gerçekleştirme açısından değer taşıdığını ifade ederler. Yukarıda belirtilen sonuçsalcıların ortaya koymuş olduğu düşünceleriyle devletin bireylerin özgürlüğünü kısıtlayıcı ve baskıcı faaliyetlerinin gayri-ahlaki olduğunu belirtmek gerekir. Hak kuramcılarının doktrinel olarak ortaya koyduğu düşüncelere göre hukuk ve ahlak, örgütlü toplumdan önce gelir. Bu nedenle siyasal otoriteler tarafından uygulanan herhangi bir baskıcı gücün, nesnel olarak ahlakın bireylerin kullanmasına hak tanıdığı oranı aşmaması gerektiğini ifade eder (Barry, 2013: 265-266).

3.1. Liberteryenizmde Siyasal Alanda Özgürlük Anlayışı

Jason Brennan’ın belirttiğine göre liberteryenizmin savunmuş olduğu kavramları genel itibariyle radikal bir şekilde savunmaktadır. Bunlara örnek vermek gerekirse radikal şekilde savunmuş olduğu kavramlar; tolerans, gönüllülük, saygı, eşitlik, barış, özgürlük olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca liberteryenler sorumluluk kavramı üzerinde dururlar ve özgür toplumlarda bireylerin vermiş oldukları kararların sorumluluklarını üstlenmelerini gerekir. Kendi hatalarının ortaya çıkarmış sonucu başka insanlara yüklememeleri gerekir. Liberteryenler sorumlu ve özgür

insanların problemleri çözmek için bir arada olacaklarına inanmaktadırlar (Brennan, 2015: 27-29).

Liberteryenler, liberal düşünce geleneği içerisinde yer almalarına rağmen kendi içlerinde de görüş farklılıkları barındırdıklarını belirtmek gerekir. Liberteryenler üç temel kategoriye ayrılırlar. Bunlar ise; Klasik Liberaller, Katı Liberteryenler ve Neo-Klasik Liberaller. Klasik liberaller, ilk liberteryenler olarak görülür. Klasik liberaller açık, toleranslı toplumlara; güçlü sivil hakları; güçlü ekonomik ve mülkiyetle ilgili hakları ve açık-piyasa ekonomilerini savunurlar. Savaşa, emperyalist düşüncelere ve fetih politikalarına karşı çıkarlar. Devletin ekonomiye müdahil olmasına karşıdırlar. Klasik liberaller problemleri çözmek için devleti kullanmaya sert liberteryenlere göre daha müsamaha gösterirler. Klasik liberallerin, liberteryen kelimesini tercih etme sebepleri on dokuzuncu yüzyılda Amerikan sosyal demokratlarının liberal kelimesini sahiplenmesinden kaynakladığı görülür. Kendilerini, sosyal demokratlardan ayırt etmek için liberteryen kelimesini kullanmışlar ve sosyal demokratların ortaya koymuş olduğu devletin birçok alanda mevcut bulunuşu reddederler (Brennan, 2015: 36)

Liberteryenler, devletler tarafından hâlihazırda üstlenilen faaliyetlerin tümü olmasa da çoğunun terk edilmesi veya özel sektöre verilmesi gerektiğine inanırlar. Bu sonucun en iyi bilinen versiyonu, Robert Nozick, Ayn Rand ve diğerlerinin devletlerin yasal olarak polis, mahkemeler sağlayabileceğini savunan “minimal devlet” olarak adlandırılan teorilerinde ifadesini bulur. Devletin başka herhangi bir faaliyeti yapmaması gerektiğini ve bu faaliyetler dışında müdahil olmasının hak ihlali ve yasadışı olduğunu söylemek gerekir. Bunlara örnek vermek gerekirse; uyuşturucu satışını ya da kullanımını düzenlemek ya da yasaklamak, yoksullara vergi mükellefi tarafından finanse edilen destek sağlamak ve hatta kamuya açık yollar inşa etmek bakıldığında liberteryen düşünürlere göre devletin faaliyet alanı dışında yer alan konulardır (Zwolinski, 2018). Liberteryenler, insanların haksız bir şekilde paraları alma veya arazilerini işgal eden bireyleri ya da çeteleri hırsız olarak görürse aynı şekilde devletlerin de davranmasını eşdeğer şekilde hırsızlık olarak görür (Narveson, 2013:245).

Minimal devleti savunan özgürlükçüler, devlet için daha küçük ya da daha büyük rolü tercih eden ve kendilerini özgürlükçü olarak tanımlayan ya da tanımlamayan, yakından ilişkili olan iki gruptan ayırt edilmelidir. Bir taraftan minimal devletin bile çok büyük olduğuna inanan ve bireysel haklara uygun bir saygının, hükümetin tamamen ortadan kaldırılmasını ve özel piyasalar tarafından koruyucu hizmetlerin sağlanmasını gerektirdiğine inanan anarko-kapitalistler bulunmaktadır. Öte yandan kendilerini genellikle klasik liberaller olarak tanımlayanlar da var. Bu grubun üyeleri, liberteryenlerin serbest piyasalara olan güvenini ve hükümetin iktidarı konusundaki şüpheciliğini paylaşma eğilimindedir, ancak devletin, diyelim ki, izin vermek için zorlayıcı faaliyetlere daha fazla alan bırakmaya daha isteklidirler (Zwolinski, 2018).

Liberteryen görüş, genel olarak bir “*saldırı yasağı*” ilkesini ortaya koyar. Ancak bu saldırı yasağı ilkesi, kesin olarak güç kullanımı veya tehdidini yasaklamaktan ziyade savunma amacıyla güç kullanımına izin verir. Liberteryenizm, bir toplumda tüm insanların saldırganlık karşıtı kuralı kabul ederek yaşamasını ortaya atan teoridir. Bireyleri ise bütün ahlaki değerlerin kaynağı olarak görür ve birey olarak kendi kurallarına tabi olduklarını ifade eden görüştür (Narveson, 2013: 235-238). Rothbard, saldırmazlık teorisinde sadece kişisel değerlere karşı bir saldırı gerçekleştiği zaman savaşa izin verilebileceğini ifade eder. Rothbard, “*savaşın ancak cebir kullanımı ihtimamlı bir surette suçlu bireylerle sınırlandırıldığında*” kabul edilebilir olduğunu belirtir. Buradan da anlaşılacağı üzere kişinin şahsi ve mülkiyet haklarına yönelik suçlulara karşı cebir kullanması meşru olduğu ayrıca masum kişilere karşı hak ihlali içeren eylemlerde bulunması da kabul edilmeyeceğini söylemektedir (Rothbard’da aktaran Kırılı, 2010:28-29).

Liberteryenizm, özgürlük konusunda görüş olarak negatif özgürlüğü savunur. Negatif özgürlükten fazlasının bireyin özgürlüğünü azaltacağı görülür. Yani ihtiyacı olan birisine yardım edilmeye zorlanması durumunda, onlara yardım edip etmeme noktasında seçim hakkını sahip olunmadığı için özgür olunamaz. Yardıma muhtaç kişilere yardım edilmemesi durumunda özgürlüğün azaltılması söz konusu değildir ya da yardım edilmemesi kişilerin durumunu daha da kötü hale getirmez, sadece onları daha iyi olmaktan alıkoymasına söz konusu olur. İnsanlar

tarafından yardımseverlik, takdir edilen ve ödüllendirilen bir davranış şeklidir. Liberteryen görüş, iyilik yapmak gibi pozitif eylemlerin, kötülük yapmaktan kaçınma gereği tarzında bizden beklenen temel bir gereklilik olmadığını ifade eder. Bireyler başkasına haklı olarak kötülük yapmaktan kaçınılmaya zorlanabilir ancak iyilik ya da yeterince iyilik yapmadığı için en fazla eleştirilmesi veya dışlanabilmesi mümkündür daha fazlasının gerçekleştirilmesi mümkün değildir (Narveson, 2013: 249-251).

Liberteryen düşüncüyü klasik liberal görüşten ayıran temel nokta, “devletin sınırları” ile ilgili gibi gözüke de, asıl kırımın bireysel özgürlüğün ve piyasa ekonomisinin gerekliliğini felsefî ve etik temeller üzerinden haklılaştırılmasında yaşandığını söylemek gerekir. “Liberteryenler, kişisel özgürlüğün “doğal özgürlük” (natural liberty) kavramının ortaya çıkardığı “ekonomik etkinlik ve sonuçlar” göz önünde bulundurmaksızın, tamamen ahlâkî gerekçelerle temellendirilmesinin (justification) önemine inanmaktaydılar” (N. Barry’dan aktaran Taner, 2013: 230).

3.2. Liberteryenizmin Ekonomik Alanda Özgürlük Anlayışı

Liberteryenlerin esas olarak ilk etki gösterdikleri alanın ekonomi olduğunu söylemek mümkündür. II. Dünya Savaşı sonrasında liberteryen iktisatçılar Keynes ve takipçilerinin ortaya koyduğu sosyal demokrat düşüncedeki uzlaşmaya yönelik ciddi eleştiriler getirdiği görülmektedir. Bu konuda en yaygın olarak bilinen kişi Milton Friedman’dır. Serbest piyasanın etkili bir şekilde yayılmasında ve düşüncenin yankı bulmasında Friedman’ın görüşleri büyük katkı sağlamıştır. Ekonomik açıdan genel manada kabul görmesiyle beraber liberteryen düşünce diğer akademik alanlarda da etki göstermeye başladığını söylenebilir. Hayek, kendiliğinden düzen açıklaması ve uygulamasıyla birlikte bilgi probleminde getirmiş olduğu kurumsal çözümler hakkındaki çalışmaları sonucunda yirminci yüzyılda sosyal ve siyasi açıdan bilinen önemli düşünürlerden birisi olmuştur (Davies, 2013: 222-223).

Liberteryenizmin en önem verdiği temel ilkelerinden birisi olarak kendiliğinden gelişen düzen ve özgürlükleri geliştirici bir konumu ve bunun yanında serbest piyasanın var olmasının önemidir. Bir diğer

önem verdiği ilke ise barıştır (Kırlı, 2010: 22). Liberteryenlerin ekonomi alanındaki anlayışları *laissez-faire* olarak yani anarko-kapitalizm şeklinde yansımaktadır. Buradaki anarşik unsur sadece ekonomik alanda devletin olmamasını kapsadığını ve asgari boyutta güvenliğin sağlanmasında rol alan minimal/sınırlı devletin var olması gerektiğini ifade ederler (Erdoğan, 1998: 30). Ancak anarko-kapitalistlerin genel olarak devletin bütün alanlardaki faaliyetlerinin sonlandırılması gerektiğine yönelik düşünceler özellikle Rothbard'ın düşünceleri içerisinde görülür. Devletin katlanması gereken bir kurum olmaktan çıkararak, bütün devlet faaliyetlerinin özel sektör şirketleri veya gönüllülük esasına göre çalışan kuruluşlar tarafından yapılabileceği düşüncesini barındırmaktadırlar. Piyasanın bireylerin rızasına bağlı olarak ekonomik aktivite geliştirmesini kabul eden bir düşünce sistemi liberteryenizmde mevcuttur (Kırlı, 2010: 26).

Liberteryenizm, ekonomik ve sosyal süreç içerisinde dağıtım ve üretim kavramlarına ilişkin olarak ayrıntılı açıklama yapmaya yönelirler. Liberteryenler, kendiliğinden var olan düzeni, rasyonel bir plandan daha etkin olduğunu kabul ederek, refah devletini gerçekleştirmek için ortaya atılmış olan dağıtım kavramını reddederler. Buna neden olarak ise gelir dağıtımının eşit bir şekilde gerçekleştirilmesinin mümkün olamayacağı ve yolsuzluk gibi sorunlarla karşılaşılması sonucunda ahlaki temel ilkelerden uzaklaşılma ihtimalinden dolayı çekinceleri belirtmektedirler (Barry'den aktaran Kırlı, 2010: 27).

Liberteryenlerin bu çekincelerinin temelinde mülkiyetin olumsuz etkilenmesine yönelik düşüncelerinden kaynaklandığı görülür. Liberteryenlerin mülkiyetten kasıtları ise sadece eşyalar değil bunun yanında da bireyin kendisine has her şeyi içerecek şekilde kullanılır. Özel mülkiyet haklarının korunması için gerekli olan yapının piyasa olduğunu kabul ederler ve liberteryenler, bireylerin kendi seçimleri doğrultusunda hayatlarını sürdürmesi, diğer kişilerin veya devletlerin yapmış olduğu faaliyetlerden muaf olması yani devletlerin ya da toplumların getirmeye çalıştıkları müdahalelerden bağımsız olmasını kabul ettikleri ve bunun neticesinde piyasanın, üretim ve dağıtım devletten daha iyi bir şekilde gerçekleştirebileceklerini söylerler (Kukathas'dan aktaran Kırlı, 2010: 27).

Ekonomik özgürlük diğer özgürlükleri geliştireceği, devletin kuvvetini sınırlandıracağı ve kendiliğinden düzenin sürekliliğini mümkün kılacağı için önemli olduğunu dile getirirler. Piyasadaki fiyatların serbestçe belirlenmesi gönüllü olarak değiş-tokuş yapılmasını da kolaylaştıracağını liberteryenler dile getirmişlerdir (Murray'dan aktaran Kırılı, 2010: 27). Kısaca liberteryenler serbest piyasanın özgür insanlar demek olduğuna inanmaktadır ve özgür olmayan piyasalarda insanların karşılıklı olarak karlı alışveriş yapmalarının engellemek olduğunu ifade ederler (Brennan, 2015: 174-175).

Serbest piyasanın var olması uluslararası ticareti geliştirerek küresel bir barış ortamının da sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Barış, tek başına araç olmaktan ziyade bireylerin kendi hayatlarını yönlendirme imkânını sağlar. Barış düşüncesinin gücü, uluslararası savaş olmaması ve insanlığın elde ettiği kazanım olan maddi, kültürel ve manevi yararların korunmasında ortaya çıktığını belirtmek gerekir (Ashford'dan aktaran Kırılı, 2010: 28). Liberteryenler, savaşın ortaya çıkaracağı yıkımın ekonomik ve sosyal yaşamın bozulmasına neden olacağını ve bunun yanında egemen sınıfın daha fazla güç vereceğini düşüncelerinden ötürü karşı çıkarlar (Boaz'dan aktaran Kırılı 2010:28).

4. KLASİK LIBERALİZM VE LİBERTERYENİZMİN ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞLARIN GENEL BİR MUKAYESESİ

Klasik liberalizm ile liberteryenizm arasında özgürlük noktasında ayrılıkların mevcut olduğu görülmüştür. Ancak liberteryenizm düşüncesi içerisindeki görüş ayrılıklarının da söz konusu klasik liberalizm ile liberteryenizm arasındaki özgürlük anlayışlarının farklı versiyonlarının oluşmasına neden olmuştur. Örneğin klasik liberalizmin öncülerinden olan Locke'un hakem olarak devletin varlığını kabul ederken piyasa anarşizmini savunan anarko-kapitalist liberteryenler devletin varlığını kabul etmedikleri görülür. Yani anarko-kapitalist liberteryenler devletin toplumdaki uyumsuzlukların çözümünü gerçekleştiremeyeceği ve olmaması

gereken bir otorite olarak görürler. Devletsiz ortamın daha rekabetçi, çoklu, koruyucu olacağını ve piyasa rejiminin daha adil ve barışçı çözümler üreterek sağlayacağını ifade ederler (Gaus ve Mack, 2013: 131).

Barnett, liberteryenizmi klasik liberalizmin alt türü olarak değerlendirdiğini ve bu iki düşüncenin beş noktada genel olarak mutabık olduklarını belirtir. İlk olarak kişilerin varlığını ve değerini kabul etmeleridir. İkinci olarak, herkesin hayatlarına ve mutluluğu arayabilmelerine değer vermeleri olarak ortaya çıkar. Üçüncü olarak ise, mutluluğun aranması kavramını kullanarak, eylemlerin korunmasına önem verirler. Dördüncü olarak, kişilerin toplum içerisinde yaşamalarından ötürü eylemlerinin neticesinde başkaları üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri olabileceğini ifade ederler. Son olarak ise, herkes için fırsat eşitliği sağlanabilecek ortamın oluşturulması için şartların tesis edilebilmesinin mümkün olacağını iddia ederler (Barnett, 2013: 324).

Hem klasik liberalizmin hem de liberteryenizmin öz itibarıyla temel vazgeçilmez haklar olarak bireysel mülkiyet, sözleşme özgürlüğü, ilk sahiplenme, kendini savunma ve tazminat hakları olarak ortaya çıkmıştır. Soyut manada bu haklar vazgeçilmezdir ancak kişiler bu hakların izin vermiş olduğu şeyleri yapma hakkını saklı tutarlar. Ayrıca kişinin kendi üzerindeki hakkının vazgeçilmez olduğu ve bunun yanı sıra mülk haline getirilmiş olan fiziki nesnelere rıza yoluyla devredilebilir (Barnett, 2013: 327).

Liberteryenler zorlama kavramına hiçbir zaman meşruiyet kazandırılmayacağı ve insanlar arasındaki ilişkilerin gönüllülük ve rızaya dayalı olarak yürütülmesi gerektiğini ifade ederler. Liberteryenlerin bazıları klasik liberallerden farklı olarak devlet adı verilen yapıya olumsuz anlam yüklerler. Bunun yanında devletin zor kullanma tekeline sahip olmasının telafisi mümkün olmayacak sonuçlara neden olabileceğini ifade ederler. Liberteryenizmin ortaya koymuş olduğu toplumda, klasik liberalizmin ortaya koymuş olduğu toplumdaki hukuk kurallarının yerini isteğe ve rızaya bağlı sözleşmeler almıştır (Aktan, 1995: 22-23).

Klasik liberaller özgürlüğün sınırlı bir devletin var olması yoluyla gerçekleşebileceğinde görürken, liberteryenler ise özgürlüğü devletsiz bir toplumda görürler. Saldırmazlık aksiyomu, klasik liberalizmin bir

alt metni gibi gözükse de, iki noktada ondan ayrıştığı ifade etmek doğru olur. Saldırmazlık aksiyomunda esas amaç, bireyin genel olarak özgürlük alanının değil, münhasıran mülkiyet hakkının korunmasıdır. Mülkiyet hakkından başka bir insan hakkı kategorisinin kabul edilmediği bu aksiyomda, mülkiyet hakkı kişinin hem bedeni hem de meşru yollardan kazandığı mallar ya da haklar üzerindeki kontrol yetkisini ifade eder (Taner ve Yayla, 2018: 48).

Liberteryenizmi, klasik liberalizmden kılan en önemli özellik, insan aklına bireysel ve toplumsal gerçekliği bütünüyle keşfedebilecek, insanın izlemesi gereken ilke ve kuralları belirleyebilecek bir güç atfetmesinden kaynaklanmaktadır. Rasyonalist doğal hukuk anlayışının etkileri liberteryenlerin, bireysel özgürlüğün kapsam ve sınırlarıyla ilgili argümanlarında olduğu gibi anarşist toplum kuramlarında da kendini gösterir. Devletsiz ve saf özgürlükçü bir sistemin insanın rasyonalist doğasına en uygun sistem olduğu iddiası, anarko-kapitalist toplum modelinin “kurucu rasyonalizm”in ürünü olduğu eleştirilerini gündeme getirir. Bu aynı zamanda klasik liberalizmin toplumsal değişimin temel dinamizmiyle ilgili önermeleriyle de çeliştiğini söylemek doğru olacaktır (Taner ve Yayla, 2018: 48-49). Ancak anarko-kapitalistlerin iddia ettikleri devletsiz toplum fikrini gerçekleştirmek için geçerli nedenlerin tam olarak belirlenmediği ya da ortaya konulan metinlerin de net olarak ifade edilmediğini söylemek mümkündür.

6. SONUÇ

Liberteryen düşünce, özgürlüğün saf biçimde olmasını isteyen bir düşüncedir. Klasik liberalizminden türemiş olduğu düşünülen liberteryenizm aslında klasik liberalizmden birçok noktadan ayrıldığı görülmüştür. Özellikle bireye atfedilen önem noktasında liberteryenizmin klasik liberalizme oranla bireyi daha çok önceleyen, özgürlüğün sağlanmasında devlete olan ilişkin bakış açısı klasik liberallere oranla daha olumsuz olan hatta devletsiz bir toplumu isteyen, toplumdaki bireyler arasındaki ilişkilerin rızaya ve isteğe bağlı sözleşmelerle sağlanmasını savunur. Liberteryen düşüncede sadece anarko-kapitalist (Rothbard ve

takipçileri) düşünceleri savunanlar yoktur. Onların yanı sıra gece bekçisi devleti savunan Nozick ve her ne kadar liberteryen olmadığını iddia etse de liberteryenizme büyük katkılar sağlayan Rand'ın görüşleri bulunur. Liberteryen düşüncenin devletsiz toplumu savunan kanadı ele alındığında sınırlı devlet fikri ütopyik bir görüş olarak ele alındığı görülmektedir. Klasik liberalizm ile liberteryenizmin özgürlük anlayışlarının daha somut bir şekilde anlaşılması konusunda ve özellikle liberteryenizm içerisindeki farklı görüşlerin ele alınarak liberteryenizmin daha net olarak anlaşılmasına katkıda bulunulmak istenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aktan, Çoşkun Can. 1995. "Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm". *Amme İdaresi Dergisi* 28(1):3-32.
- Barnett, Randy E. 2013. "Modern Liberteryenizmin Ahlaki Temelleri". Ss. 311-34 içinde *Liberalizm El Kitabı*, editör C. Uslu. Ankara: Kadim Yayınları.
- Barry, Norman P. 2013. "Yeni Liberalizm". Ss. 265-309 içinde *Liberalizm El Kitabı*, editör C. Uslu. Ankara: Kadim Yayınları.
- Beaud, Olivier. 2017. "Anayasa ve Anayasacılık". Ss. 63-74 içinde *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, editör P. Raynaud ve S. Rials. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bekleviş, Metehan. 2020. *Hugo Grotius'un Siyaset Felsefesi: Devlet ve Birey İlişkisi*. İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık.
- Berlin, Isaiah. 2007. "İki Özgürlük Kavramı". *Liberal Düşünce Dergisi* 12(45):59-72.
- Brennan, Jason. 2015. *Liberteryenizm: Herkesin Bilmesi Gerekenler*. 1.Baskı. Ankara: Liberte Yayınları.
- Büyükbüğa, Belgin. 2014. "Klasik Liberalizmden Piyasa Anarşizmine Devlet, Savaş ve Barış İlişkisi: Kuramsal Bir Çözümleme". Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Conway, David. 2013. “Klasik Liberalizm”. Ss. 151-59 içinde Hangi Liberalizm?, editör A. Yayla. Ankara: Liberte Yayınları.
- Çelik, Fikret, ve Sefa Usta. 2010. “Klasik Liberalizmde ‘Özgürlük’ ve Liberalizmin Yerel Yönetimlere Bakışı”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (24):121-35.
- Davies, Stephane. 2013. “Liberteryenizme Tarihi ve Güncel Açından Kısa Bir Bakış”. içinde Hangi Liberalizm?, editör A. Yayla. Ankara: Liberte Yayınları.
- Erdoğan, Mustafa. 1998. Liberal Toplum Liberal Siyaset. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Erdoğan, Mustafa. 2013. “Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri”. Ss. 51-83 içinde, editör C. Uslu. Ankara: Kadim Yayınları.
- Feser, Edward. t.y. “Nozick, Robert | Internet Encyclopedia of Philosophy”. Geliş tarihi 20 Aralık 2020 (<https://iep.utm.edu/nozick/>).
- Gaus, Gerald, ve Eric Mack. 2013. “Klasik Liberalizm ve Liberteryenizm: Özgürlük Geleneği”. Ss. 121-60 içinde Liberalizm El Kitabı, editör C. Uslu. Ankara: Kadim Yayınları.
- Heywood, Andrew. 2014. Siyasi İdeojiler. 8.Baskı. Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, Andrew. 2015. Siyasetin Temel Kavramları. 2. Ankara: Adres Yayınları.
- Kırlı, Özlem. 2010. “Modern Siyaset Teorisinde Liberteryenizm: Akılcı ve Evrimci Geleneklerin Karşılaştırılması”. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Narveson, Jan. 2013. “Liberteryenizm”. Ss. 235-64 içinde Liberalizm El Kitabı, editör C. Uslu. Ankara: Kadim Yayınları.
- Nozick, Robert. 2006. Anarşi, Devlet ve Ütopya. Şişli, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Raynaud, Philippe. 2017. "Liberalizm". Ss. 553-542 içinde Siyaset Felsefesi Sözlüğü, editör P. Raynaud ve S. Rials. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rothbard, Murray N. 2009. Özgürlüğün Etiği. Ankara: Liberte Yayınları.
- Şahin, Bican. 2013. "Liberalizm". Ss. 39-102 içinde Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeojiler, editör Ö. Çaha ve B. Şahin. Ankara: Orion Yayınevi.
- Taner, Ahmet. 2009. "Liberteryen Gelenekte Murray N. Rothbard ve Siyaset Felsefesi". Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taner, Ahmet. 2013. "Çağdaş Liberalizmde Yeni Yol Ayrımı: Anarko Kapitalist Liberalizme Karşı Minimal Devletçi Liberalizm". Liberal Düşünce Dergisi (69-70):227-43.
- Taner, Ahmet, ve Atilla Yayla. 2018. "Liberteryen Teoride Özgürlüğün ve Siyasetin Sınırları". Liberal Düşünce Dergisi 23(91-92):7-52.
- Tok, Nafiz, ve Ahmet Vedat Koçak. 2013. "Anarşizm". içinde Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeojiler, editör B. Şahin ve Ö. Çaha. Ankara: Orion Yayınevi.
- Torun, Yıldırım. 2012. Hukuk Felsefesi. Ankara: Orion Yayınevi.
- Uslu, Cennet. 2007. "İnsan Haklarının Felsefi Temelleri: Doğal Hukuk ve Doğal Haklar". Hacettepe Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yaman, Seval. 2013. "Liberteryen Teoride Birey, Toplum ve Devlet". Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yayla, Atilla. 1993. Liberal Bakışlar. 1.Baskı. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Yayla, Atilla. 2000. Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi. 2.Baskı. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yayla, Atilla. 2015. Liberalizm. 7. Ankara: Liberte Yayınları.
- Zwolinski, Matt. t.y. "Libertarianism|Internet Encyclopedia of Philosophy". Geliş tarihi 20 Aralık 2020 (<https://iep.utm.edu/libertar/>).